

Presse, profesjon og politikk – introduksjon

Birgitte Kjos Fonn

Professor, OsloMet – storbyuniversitet

Ellen Lexerød Hovlid

Professor, Høgskulen i Volda

Birgit Røe Mathisen

Professor, Nord universitet

Høsten 2019 gikk debatten friskt om hvorvidt *Dagbladet Pluss* var berettiget til pressestøtte eller ikke. På oppdrag fra Medietilsynet hadde professor Paul Bjerke utarbeidet en rapport sammen med flere kolleger fra Volda, der de konkluderte med at den gamle kultur- og tabloidavisas relativt nye nettsatsing bak mur ikke var støtteberettiget. En innholdsanalyse viste at andelen dagsaktuelt og politisk relevant stoff var for lavt til at *Dagbladet Pluss* kunne sies å ha en løpende dekning av nyhets- og aktualitetsstoff. Saken fikk stor oppmerksomhet i mediene. *Dagbladet* ble overrasket, reagerte sterkt og protesterte. Avisa valgte å klage vedtaket om avslag inn for Medieklagenemnda (Klagenemnda for mediasaker), men fikk ikke medhold.

Kort etter blåste det på ny rundt Paul Bjerkes forskergjerning. Denne gangen i forbindelse med et prosjekt om hvordan den norske journalistikkprofesjonens grenser er under press – blant annet på grunn av en mengde nye nettaktører med journalistiske ambisjoner.¹ En side ved

¹ Bjerke, Flo og Fonn 2019.

Sitering: Fonn, B. K., Hovlid, E. L. & Mathisen, B. R. (2022). Presse, profesjon og politikk – introduksjon. I B. K. Fonn, E. L. Hovlid & B. R. Mathisen (Red.), *Presse, profesjon og politikk. Festskrift til Paul Bjerke* (s. 9–26). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.169.cho>
Lisens: CC BY-ND 4.0

dette var å studere det kontroversielle og innvandringskritiske nettstedet *Resett*. Parallelt gikk det blant annet en debatt om hvorvidt *Resetts* redaktør skulle få bli medlem i Norsk Redaktørforening. Søknaden var allerede avslått en gang, med henvisning til «klare brudd på den saklighet som Vær Varsom-plakaten forplikter oss til». Studien ga imidlertid et uventet resultat. *Resett* var – som ventet – ingen spesielt god «avis», men publiserte tradisjonelt journalistisk innhold og begikk ikke vesentlig større brudd på presseetikken enn den mer etablerte pressen. Dette var ikke noe populært funn, verken i mediene eller blant enkelte politikere og forskerkolleger.

I august 2022 viste *Klassekampen* at Paul Bjerke er Norges mest «medie-dekkede» medieforsker det siste tiåret.² Dit er han trolig ikke kommet ved å fortelle mediene det de vil høre. Etter at han hadde avlagt doktorgraden, ga han ut boka *Journalistikkens vekst – og fall. Om journalistisk profesjonsmakt?*³ Her kom han med tydelig kritikk av det presseetiske apparatet og dokumenterte samtidig en «blindsone» i Pressens Faglige Utvalg (PFU): Utvalget diskuterer aldri de viktigste etiske vurderingene i norske redaksjoner, slik som den daglige prioriteringen og vinklingen i redaksjonsarbeidet. I tillegg til å kritisere PFU tegnet han i denne boka også et bilde av en maktarrogant journalistprofesjon som hadde fjernet seg langt fra det folket den har som mål å tjene. Han hevdet at journalistikken og den journalistiske profesjonen var i dype problemer. Journalistikken utsettes for både økonomisk, teknologisk og ideologisk press. For å stå imot dette presset mente han at journalistene måtte fjerne seg fra den journalistiske maktarrogansen og begrunne sine valg etisk og politisk, ikke «profesjonelt».

Dette kan høres ut som et utsagn fra «en av disse livsfjerne akademikerne som aldri har satt bena i en avis», som noen i mediebransjen liker å si det, men Bjerke har lang journalistisk bakgrunn. I denne boka får vi blant annet et innblikk i hans mange år som journalist, nyhetsredaktør og til slutt redaktør i *Klassekampen*. *Klassekampen* hadde på dette tidspunktet «ein råsterk redaksjonsstab, med eit lønsnivå omvendt

² Undersøkelsen er basert på antall siteringer og forskernes egne tekster.

³ Bjerke 2011. Avhandlingen om profesjonsetikk i norske medier ble avlagt to år før.

proporsjonalt med arbeidspresset og eit noko frynsete rykte frå den sektoriske pionertida på syttitalet», skriver *Klassekampen*-historiker og tidligere journalistkollega **Alf Skjeseth** i åpningskapittelet «Klassekampens antihelt». «Mange journalistar av beste merke jobba der på same tid», skriver Skjeseth, og en av dem var altså Paul Bjerke, som fikk ord på seg som «redaksjonens skarpaste analytikar og kommentator» og som var en naturlig arvtaker da Sigurd Allern gikk av i 1995.

Men så ble ble det konflikt der også, og Paul Bjerke fikk regelrett sparken to år senere. Til tross for en iherdig og kompetent stab hadde det gått dårlig med opplagsutviklingen. Sentrale krefter hos aviseieren AKP mente det skyldtes at avisa ikke drev nok aktiv promotering av partiets standpunkter. Det var ikke et synspunkt som var helt forenlig med Redaktørplakaten, og det endte med forlik og etterlønn før saken ble brakt for retten.

Snakker vi da her om en konfliktglad og kranglevoren fyr? Neppes – de fleste beskriver Paul Bjerke som en omgjengelig og positiv person og fagmann – i Skjeseths fremstilling til og med litt konfliktsky. Han går imidlertid ikke av veien for å utfordre de mest populære standpunktene hos «makta», uansett hvem eller hvor makta er.

Under enhver omstendighet betydde konflikten i *Klassekampen* starten på en 25 år lang forskerkarriere – der han vendte blikket mot sin egen tidlige profesjon og bransje, men med utenfrabrillene på.

Tre hovedbegrep er sentrale når vi nå skal sammenfatte Paul Bjerkes forskergjerning: presse, profesjon og politikk. Disse utgjør tittelen på dette festskriftet og er også brukt for å organisere stoffet. Selv om presse, profesjon og politikk er begreper som ikke alltid er lette å skille fra hverandre, har de også noen tyngdepunkt, og de fungerer derfor som ramme og disposisjon for dette innledende kapittelet. Målet vårt er både å gi et innblikk i en del av de arbeidene Bjerke har bidratt med, og samtidig koble tekstene i dette festskriftet til hans forskerverke.

Presse

I de første årene som forsker var det særlig *presseetikken* som opptok Bjerke, og dette har han bygget videre på siden. Doktoravhandlingen hans

har tittelen *Refleks eller refleksjon? En sosiologisk analyse av journalistisk profesjonsmoral*. Her tar han utgangspunkt i en institusjonell forståelse av journalistikken, kombinert med en profesjons sosiologisk tilnærming. Han er opptatt av de valgene journalistene tar (den journalistiske seleksjonen), og presseetikken plass i denne prosessen. Bjerke opererer med to hovedkategorier av tilnærming til presseetikken: én tilnærming som tar utgangspunkt i at presseetikken er en forlengelse av allmenmoralen, og én tilnærming som legger vekt på at presseetikken er en del av journalistikkens samfunnsoppdrag.⁴ Så spør han hvordan de etiske krav som stilles i allmenmoralen og det journalistiske samfunnsoppdraget, påvirker avgjørelser i Pressens Faglige Utvalg og de valg som journalister tar. Til grunn for analysen ligger 504 kjennelser fra Pressens Faglige Utvalg og intervju med 30 redaksjonelle medarbeidere i norske medier, samt kvalitative tekstanalyser av innklagede tekster. Hovedkonklusjonen er at journalistikkens yrkesetikk og profesjonsmoral i dag *ikke* sikrer at det såkalte samfunnsoppdraget oppfylles, og hovedfunnet er at den journalistiske profesjonsmoralen er smal. Analysen viser at journalistikkens viktigste valg, det vil si valg av temaer, saker og tolkningsrammer, i all hovedsak ikke er en del av profesjonsmoralen.

Pressens *samfunnsoppdrag* sto sentralt også i Bjerkes påfølgende forskning. I sitt kapittel i boka *Journalistikkens samfunnsoppdrag* ser han videre på sammenhengen mellom pressens samfunnsoppdrag og presseetikken.⁵ Han mener samfunnsoppdraget er en «etisk fordring» til journalistikken. Den «formaliserte» presseetikken kan sees på som en «avleiring» av hvordan journalistikkens samfunnsoppdrag blir forstått i ulike epoker. Bjerke mener presseetikken, og dermed også samfunnsoppdraget, har utviklet seg fra å være en *forpliktelse* for journalister til å bli en *rettighet*.

Nyhetsproduksjon og nyhetsformidling ligger i kjernen av pressens samfunnsoppdrag. I boka *Nyhetsvurderinger. På innsiden i fem redaksjoner* bidrar Paul Bjerke til tre kapitler. I det siste av disse kapitlene tar han for seg begrepet «kvalitet» i nyhetsjournalistikken, basert på de

4 Bjerke 2009.

5 Bjerke 2010.

undersøkelsene som er gjort i boka.⁶ Han sonderer mellom politisk kvalitet, økonomisk kvalitet og profesjonell kvalitet. Politisk kvalitet innebærer krav om at det som publiseres er vesentlig, men også korrekt og solid. I den økonomiske kvaliteten ligger en vurdering av om det som publiseres, er en «målgrupperettet miks» av nyheter, det vil si en blanding av saker som kan treffe en bred målgruppe. Økonomisk kvalitet innebærer også at nyhetene må være engasjerende. Nyhetsformidling med høy profesjonell kvalitet er eksklusiv og undersøkende.

Bjerke har også bidratt til internasjonale studier. I antologien *The European Handbook of Media Accountability* har Bjerke det norske bidraget. Boka tar for seg pressens ansvarssystemer i en rekke europeiske land. Bjerkes bidrag heter «Norway: Journalistic Power Limits Media Accountability».⁷ Her skriver han om det norske ansvarssystemet og hva som kjennetegner det. Dette inkluderer PFU og det presseetiske apparatet, men også mediekommentatorer, nettsider for pressefaglig debatt (som *journalisten.no*), brev til redaktørene osv. Bjerke vurderer i denne artikkelen hvordan nettmediene har påvirket systemet. Han konkluderer med at systemet har blitt utfordret, men ikke vesentlig endret av online-mediene.

Da Høgskulen i Volda ansatte en jurist som doktorgradsstipendiat, var Bjerke umiddelbart ivrig etter å se presseetikken i sammenheng med pressejussen. Etter hvert førte dette til artikkelen «Strengere enn jussen? En analyse av saker som har blitt behandlet av både Pressens Faglige Utvalg og domstolene».⁸ I denne artikkelen tar Bjerke og Hovlid for seg det de kaller «dobbelbehandlingsaker», det vil si saker som har vært behandlet av både PFU og domstolene. Formålet med artikkelen er å etterprøve påstanden om at presseetikken er strengere enn jussen. Konklusjonen i artikkelen er at PFU og domstolene i de fleste dobbeltbehandlingsaker kommer til samme resultat, men også at antallet dobbeltbehandlingsaker er for lavt til å trekke noen tydelige, generelle konklusjoner om forholdet mellom de to systemene. Artikkelen gir imidlertid en viss støtte for at presseetikken er strengere enn jussen på visse områder, deriblant

6 Bjerke 2012.

7 Bjerke 2017.

8 Hovlid og Bjerke 2018.

området for identifisering i straffesaker. I denne boka følger **Ellen Hovlid** og **Charlotte Loxley Helleland** opp dette funnet. I kapitlet «Strengere enn jussen? Ei samanlikning av reglane om identifisering i presseetikken og pressejussen» foretar de en systematisk analyse av de presseetiske og pressejuridiske reglene for identifisering i straffesaker. Konklusjonen er at reglene er svært like, men at presseetikken kan sies å være strengere enn jussen på noen stadier av straffesaken.

Avisene, herunder også papiravisene, utgjør fortsatt en sentral del av norsk presse. I artikkelen «Papiravisens ni liv» påpeker Bjerke og medforfatter Sigurd Allern at norske papiraviser har «vist seg å være et langt mer seiglivet medium enn mange ventet».⁹ De fremhever noen forhold som kan forklare dette: vesentlig større inntekter per leser på papir enn digitalt, og en helt annen måte å lese papiraviser på enn digitale aviser. Som støtte for påstanden om at norske aviser er seiglivede, bruker Bjerke og Allern tallene fra Sigurd Høsts mangeårige register over norske aviser.

I dette festskriftet kan vi presentere et kapittel der **Sigurd Høst** redegjør for *hvordan* han gjennom årene har arbeidet med dette registeret, som har gitt et vesentlig innblikk i den materielle utviklingen i norsk presse. I kapitlet «Å telle aviser. Bakgrunn, kilder, problemer og erfaringer» beskriver Høst arbeidet med registeret og statistikken, og hvilke utfordringer kildebruk og metode har representert. Høst har registrert norske aviser fra 1990 og fram til i dag. De første utgavene av rapporten gjaldt bare vanlige aviser, det vi i dag vil kalle betalte papiraviser. Senere er rapportene utvidet med tidsserier som gjelder avisenes nyhetssider på internett (fra 1996), gratisaviser på papir (fra 1999) og betalte nettaviser (fra 2017).

Som forskningsdekan og forskergruppeleder ved Avdeling for mediefag i Volda har Bjerke skaffet midler til en rekke prosjekter, herunder prosjektet «Medier, profesjoner og tillit». Dette prosjektet tar blant annet for seg forholdet mellom pressen og barnevernet. Dette festskriftet inneholder også et kapittel om barnevern og media. **Idar Flo** har sett nærmere på den såkalte Naustdal-saken, der barnevernet i Naustdal kommune overtok omsorgen for fem rumenske barn og plasserte dem i fosterhjem.

9 Allern og Bjerke 2018.

Barnevernet og pressen er profesjoner som ofte har et konfliktfylt forhold. Barnevernet mener ofte at pressen fremstiller barnevernssaker på en ubalansert og for forenklet måte, mens pressen oppfatter barnevernet som lukket og lite samarbeidsvillige. I kapittelet «Barnevern og media – kjeldebruk i Naustdal-saka» ser Flo nærmere på hvordan to riksaviser dekket Naustdal-saken. Med utgangspunkt i framingtoneri undersøker Flo hvordan barnevernet og andre kilder ble brukt av *NRK* og *dagen.no*.

Profesjon

Flere av Paul Bjerkes sentrale arbeider har en profesjonssosiologisk tilnærming til journalistikken. Avhandlingen hans, som også er omtalt over, er teoretisk forankret i institusjonell teori, kombinert med profesjonssosiologien. Han inntar her en maktkritisk holdning: Med utgangspunkt i Max Weber analyserer han journalistikkens profesjonalisering som en maktstrategi. «Samfunnsområder blir preget av hvordan de er institusjonalisert, av hva slags kunnskapsregime og hvilke kunnskapsformer som dominerer dem, samt av hvilke yrkesgrupper eller profesjoner som har maktposisjoner i institusjonen», skriver han.¹⁰

Bjerke definerer profesjonalisering som «sosiale strategier for å oppnå kontroll over en kunnskapsform som igjen kan benyttes til å etablere autonomi på og makt over et samfunnsmessig område»,¹¹ og argumenterer for at journalistikken må forstås som en semiprofesjon. I avhandlingen argumenterer han for at framveksten av nyhetsinstitusjonen henger sammen med og er fremmet av framveksten av den journalistiske profesjonen.

Bjerke konkluderer med at den journalistiske profesjonsmoralen er en sentral del av nyhetsinstitusjonens *høvelighetslogikk*, men at denne profesjonsmoralen er relativt smal. Han summerer den opp i tre punkter: 1. Journalistikk skal bare styres av journalister, og journalister skal ledes av fagfeller. 2. Journalister skal beskytte sårbare individer. 3. Journalister skal gi rom for tilsvar og imøtegeåelser. Han konkluderer med at sentrale og viktige deler av journalistisk praksis som åpenbart har genuint etiske

¹⁰ Bjerke 2009, s. 55.

¹¹ Bjerke 2009, s. 56.

og moralske sider, sjelden blir gjort til gjenstand for etiske eller moralske vurderinger, verken i det presseetiske apparatet eller i den daglige journalistiske praksis. Det gjelder særlig valg av tema og valg av tolkningsramme.

To år senere, i 2011, fortsetter Paul Bjerke å utforske den journalistiske profesjonsmakta. I boka *Journalistikkens vekst – og fall? Om journalistisk profesjonsmakt*, som også er nevnt over, bygger han videre både på avhandlingsarbeidet og egne erfaringer og refleksjoner basert på egen redaksjonell erfaring. Her argumenterer han for at journalistikken og den journalistiske profesjonens dype problemer bunner i sterk maktarroganse og at profesjonen tar for lite ansvar. Det presset journalistikken som fag, praksis og profesjon er under, både økonomisk, teknologisk og ideologisk, kan bare «løses hvis profesjonen legger vekk sin nokså gjennomførte maktarroganse. Journalister må etter mitt syn bli mer ydmyke og mer villige til å høre på sine brukere. Alternativet er at faget blir marginalisert», skriver han.¹²

Gjennom boka tegner han et nokså dystert bilde av den profesjonen han selv en gang tilhørte. Samtidig lanserer han en rekke konkrete og praktiske tiltak som kan bidra til endring: journalistikken må bli mer åpen og gjennomsiktig, og gjøre rede for sine valg og prioriteringer. Videre lanserer han en publikumsreform, der publikum får større innflytelse på prosessen. Han foreslår også både en utdanningsreform, der journalistutdanning legges på masternivå, og en presseetisk reform.¹³

Flere av temaene fra denne boka ble tatt opp igjen i antologien *Journalistikk, profesjon og endring* fra 2019.¹⁴ Her diskuterer forfatterne hva endringer i både økonomiske og teknologiske rammevilkår betyr for profesjonelle normer og verdier. De anvender profesjonssosiologien som teoretisk rammeverk, og utforsker hvordan journalistprofesjonen møter utfordringene, hvilke grensedragninger som finner sted, og hva det betyr for journalistikkens samfunnsrolle i Norge. Avgrensningen mot andre lignende virksomheter er den eneste måten å forsvare semiprofesjonens

12 Bjerke 2011, s. 5.

13 Siden boka kom ut, er journalistikk blitt masterutdanninger. Publikum har trolig også fått større innflytelse på de journalistiske prosessene, men det kan diskuteres om resultatet har styrket profesjonen.

14 Bjerke, Fonn og Mathisen 2019.

standing på, men grensene er porøse og forflytter seg hele tiden. Det «semiprofesjonsmessige» ved journalistikken er både dens styrke og svakhet. Det gir frihet, men gjør også at idealene må holdes i hevd hvis ikke grensene til for eksempel reklame eller propaganda skal bli usynlige.

Boka beskriver journalistprofesjonen som en svekket, men gjenstridig profesjon, der yrkesutøvelsen tar nye former, og der interne forskyvnin-ger i profesjonen fører til endrede maktstrukturer. «Profesjonen svekkes, sprekker opp, utvides og innlemmer nye grupper, blir mer mangfoldig og sammensatt. Journalistikken er endringsdyktig, og yrkesutøvelsen finner sted i til dels nye former», heter det.¹⁵ Forfatterne diskuterer spenningen mellom framtidstro og pessimisme, håp og bekymringer etter flere år med mediekrise og nedbemanning i norske redaksjoner.

Situasjonen kompliseres av at flere ikke primært vil inn i profesjonen, men «glir» i den retningen nærmest uavvendelig: Det finnes også publi-kasjoner som egentlig ikke har noen journalistisk selvforståelse, men som får en mer journalistisk form når de blir digitale. Typiske eksempler er tradisjonelle kulturtidsskrifter, som opplever at de går fra å publisere essayistikk med lange mellomrom til nyheter med korte mellomrom når de migrerer fra papir til nett, noe som kom fram da Paul Bjerke og Lars Julius Halvorsen i 2018 gjorde en studie av de norske kulturtidsskriftene.¹⁶ De konkluderer likevel med at journalistikken fortsatt er en sentral infra-struktur i offentligheten. Dessuten kan den nye publikasjonsøkologien bidra til et større mangfold for publikum – ganske enkelt mer stoff og flere innfallsvinkler til ulike samfunnsområder.¹⁷

Flere av bidragene i dette festskriftet har en profesjonssosiologisk til-nærming, der forfatterne henter inspirasjon fra og diskuterer sine funn mot Paul Bjerkes forskning på feltet. **Gunhild Ring Olsen** er opptatt av taus kunnskap i kapittelet «Medfødt instinkt eller øvingssak? En ana-lyse av den journalistiske magefølelsen sett i lys av Polanyis begrep 'taus kunnskap'». Olsen anvender Polanyis teorier om bestanddelene i taus kunnskap, og henter samtidig inspirasjon fra Bjerkes diskusjoner om journalistikkens kunnskapsgrunnlag. «We can know more than we can

15 Bjerke, Fonn og Mathisen 2019, s. 308.

16 Bjerke og Halvorsen 2018, s. 122.

17 Dette er noe de samme forfatterne undersøker videre i andre, så langt upubliserte bidrag.

tell», sier Polanyi, og fortsetter med at all kunnskap også er kroppsliggjort. Ved hjelp av 69 dybdeintervjuer med journalistlærere, journaliststudenter og journalister diskuterer Olsen ulike syn på hvorvidt den journalistiske magesfølelsen kan øves opp, eller om den er et medfødt instinkt. Målet hennes er å utforske hva den journalistiske magesfølelsen er, og hvordan den best utvikles. I artikkelen argumenterer hun for at å analysere og beskrive de ulike delene av journalistikkens praktiske kunnskap også bidrar til å avmystifisere den. Det vil igjen bidra til å åpne rommet for debatt, kritikk og kunnskapsutvikling i journalistikken.

I sitt avhandlingsarbeid kombinerer Paul Bjerke profesjonssosiologien med institusjonell teori som analytisk rammeverk. Det samme gjør **Birgit Røe Mathisen** i kapittelet «Lokaljournalistens muligheter og utfordringer». I sin maktkritiske analyse fra 2011 trekker Bjerke fram lokaljournalister som et godt eksempel på at det er mulig å være både kritisk og høflig, altså å opptre på en god måte både med tanke på profesjonsmoralen og allmennmoralen. I dette kapittelet utforsker Mathisen hva som preger den omtalte høvelighetslogikken i lokaljournalistikken, og videre hva erfaringer fra lokaljournalistikk kan tilføre profesjonen for øvrig. Hun analyserer intervjuer med i alt 28 lokaljournalister og redaktører og diskuterer muligheter og utfordringer i lokaljournalisters profesjonsutøvelse i spennet mellom lokalpatriotisme og et maktkritisk, granskende journalistideal.

Lokaljournalistikken er også tema i kapittelet til **Lars Julius Halvorsen**, «– Plass til en til? En casestudie av etableringen av Mitt Kongsvinger». Sammen med Bjerke har Halvorsen tidligere gjennomført en kartlegging av nye, hyperlokale medier i Norge.¹⁸ I dette kapittelet utforsker Halvorsen utfordringer i et lokalt avismonopol. Gjennom en caseanalyse av *Mitt Kongsvinger* analyserer han hvordan etableringsprosessen av en ny, hyperlokal avis har artet seg, og hvordan det har virket inn på avis-tilbudet i Kongsvinger. Halvorsen legger til grunn en sosiologisk forståelse av markedet som organiserte sosiale arenaer. Utgangspunktet hans er den doble rollen lokalpressen har, mellom å være et kollektiv gode

18 Halvorsen og Bjerke 2019, som for øvrig er et interessant apropos til Sigurd Høsts mangeårige arbeid med å registrere og føre statistikk over etablerte aviser i Norge.

med en demokratisk forpliktelse, på den ene siden, og hensynet til inntjening, på den andre. Sagt med andre ord: motsetningen mellom børs og katedral. Det handler også om hvordan de journalistiske profesjonsidealene om å styrke lokaldemokratiet kan stå i motsetning til kommersielle krav om inntjening. Halvorsen viser i sitt kapittel i denne boka hvordan nyetableringen av *Mitt Kongsvinger* har gitt innbyggerne et bedre lokaljournalistisk tilbud, siden den tradisjonelle lokalavisa og den journalistiske nyetableringen utfyller hverandre med tanke på tema og geografisk dekning.

Politikk

I Paul Bjerkes forskning er politikk også et viktig element. I 25 år har han vært ansatt som forsker i De Facto, Kunnskapssenter for fagorganiserte. Det er en institusjon som, slik De Facto-leder og Pauls kollega gjennom like mange år, **Roar Eilertsen**, skriver i sitt bidrag i denne boka, i hovedsak har hatt oppmerksomheten rettet mot «'bunnen' i fagbevegelsen, mot klubber og fagforeninger og mot medlemmer og tillitsvalgte på grunnplanet».

Dette er viktig i en tid der den sosiale ulikheten har nådd nye høyder, også i Norge, skriver Eilertsen. Han peker på at den nyliberale æraen i internasjonal økonomi kan være på hell: «Den blinde troen på at 'mer marked' er svaret på alle spørsmål, synes ikke å stå ikke like sterkt lenger.» Men dette trenger ikke å resultere i mer demokrati og bedre fordeling. Kampen om hvem som skal høste fruktene av samfunnsmessige endringer, er ikke over. En viktig forutsetning for at denne kampen ikke skal tapes av menigmann i møte med mektige institusjoner, er en sterk og kunnskapsrik fagbevegelse, skriver Eilertsen i kapittelet med samme navn – «En sterk og kunnskapsrik fagbevegelse». Kunnskap betyr både kunnskap om samfunnet og om fagbevegelsen selv og dens virksomhet.

Som sagt innledningsvis er forholdet mellom presse, profesjon og politikk sentralt, og innimellom vanskelig å skille. Tydeligere er skillet mellom forskning og formidling om politikk direkte, og om politikk slik den utspiller seg i mediene. Studiet av politikk *qua* politikk har Paul Bjerke bidratt til gjennom 25 år. I tillegg har han skrevet fire bøker, alene eller

sammen med andre, om forskjellige deler av fagbevegelsen – fra vin- og brennevinarbeidernes kamp gjennom 85 år for bedre kår til historien om bedriftsklubben ved Christiania Spigerverk gjennom 100 år.

Forholdet mellom *presse og politikk* er mer tvetydig. Journalistikk og politikk har to berøringspunkt. Journalistikk handler langt på vei om politikk, om å observere, beskrive og formidle det politiske som gjennomsyrrer hele samfunnet. Men i seg selv er vel ikke journalistikken politisk?

1970-tallet var perioden da det amerikanske objektivitetsidealet for alvor spredte seg blant norske journalister, og partipressen ble oppløst. Det fikk også mange til å tro at avisene var i ferd med å frigjøre seg fra partiene. Men 25 år etter at avisene hadde begynt sin frigjøringsprosess, viste Bjerke i en bred studie at sporene etter den tidligere partitilhørigheten fortsatt var høyst fremtredende i en rekke avisers leder- og kommentarspalter. Det var ikke bare en tydelig høyre–venstre-dimensjon fortsatt, men også en tydelig partipolitisk argumentasjon, i avisene.¹⁹ Det interessante var også at dette ikke først og fremst kom fram som fremhevelse av egen leir, men som diskreditering av motstanderleiren.

Det finnes en rekke meninger om mediens politiske rolle. Objektivitetsidealet brakte med seg forestillingen om at verdifri journalistikk var mulig, og mange av nyhetsmediens egne aktører vil gjerne holde fast ved forestillingen om egen objektivitet. I realiteten viser den korte historien til den norske «objektive» pressen at den kan angripes både fra høyre og venstre for manglende objektivitet, noe som kan tyde på at den ikke er verdifri, men tenderer mot det politiske sentrum.²⁰

Internasjonalt finnes en omfattende forskningstradisjon som tar for seg de etablerte mediens avhengighet av, og manglende distanse til, elitekildene i politikk, næringsliv og andre av samfunnets maktbastioner – kanskje med det resultat at «de herskendes tanker blir de herskende tanker» – i alle fall i mediene.

En innflytelsesrik del av denne tradisjonen er den såkalte propagandamodellen, som ble formulert for 35 år siden med utgangspunkt

19 Bjerke 2001.

20 Bjerke og Fonn 2019.

i amerikansk politikk, av de to forskerne Edward Herman og Noam Chomsky. Her er symbiosen mellom medier og elitekilder understreket: «Hvis det er konsensus om bestemte spørsmål og løsninger innen de politiske elitene og næringslivselitene, så vil nyhetsmedienes nyhetsdekning og kommentarjournalistikk avspeile denne samstemmigheten og normalt marginalisere avvikende standpunkter», oppsummerer **Sigurd Allern** i sitt kapittel i denne boka, «Propagandamodellens renessanse». Det er selvsagt ikke snakk om noen konspirasjon, men at samfunnets eliter har mange av de samme referanserammene, noe som også påvirker hva som er å betrakte som akseptable og ikke-akseptable meninger.

Propagandamodellen har vært omstridt, men til tross for det har teoriene vakt ny interesse og er blitt justert og tilpasset av nye forskere, skriver Allern. Mens de opprinnelige teoriene i denne retning hadde bakgrunn blant annet i Vietnamkrigen og amerikansk adferd i Latin-Amerika, har ikke minst en rekke av de siste årenes «kriger mot terror» brakt spørsmålene til overflaten igjen.

Uansett hva man måtte mene om propagandamodellen, er det at det er elitekildene som slipper til i nyhetsmediene, et av journalistikkforskningens mest solide funn. Og også i Norge har man flere eksempler på at elitenes synspunkter har dominert nyhetsdekningen på sentrale politiske områder, fra EU-/EØS-saken via journalistikk om markedet til Norges deltakelse i krigen mot terror.²¹ Med andre ord er det klare holdepunkter for at elitenes verdensoppfatning også har stor betydning i norsk presse, og at dette er vanskelig å vende.

Et dypere politisk perspektiv handler om hva slags samfunn vi egentlig lever i. I 2006 ga Paul Bjerke ut boka *Journalistikk i risikosamfunnet* sammen med sin kone Evelyn Dyb, som også er forsker.

Hva er et risikosamfunn? Å kalle det moderne vestlige samfunnet for et risikosamfunn kan kanskje klinge rart. Vi har lagt bak oss en masse risiko som forgjengerne våre måtte leve med. Men i stedet har vi fått de moderne risikoene, risikoer vi har laget og/eller forverret selv, som

21 Bjerke og Fonn 2019.

miljørisiko og atomtrusler – eller virus som spres over hele verden på kort tid gjennom utstrakt reising og internasjonal kontakt.

Det handler også om identitet. I det «gamle» samfunnet kunne identitetene ligge fast, på godt og vondt. I dag er de til enhver tid gjenstand for forhandling, endring og konstruksjon. Det gir frihet. Men slik blir det også legitimert at risiko er en individuell sak.

Dette er basert på kongstanken til sosiologinestorene Ulrich Beck og Anthony Giddens, og sosiologene Bjerke og Dyb bestemte seg for å ta disse tankene et skritt videre og anvende dem på journalistikken. For risikosamfunnet har selvsagt en medieside. Vi trenger hjelp til å forstå et samfunn der erfaringshorisonten ikke lenger er begrenset til familien og lokalsamfunnet, og der kunnskap er nokså uforanderlig, og går i arv. Det får vi blant annet gjennom mediene, som hele tiden analyserer virkeligheten for oss, hjelper oss med den kunnskapen som trengs for å forhandle identitet. Og ikke minst informerer de oss om risiko. Eller, de konstruerer risiko – men den er jo mye basert på det vi kan vite i øyeblikket (og det politikere og eksperter er relativt enige om).

Usikkerheten om egen identitet skaper imidlertid nye markeder – og et nytt marked for å informere om disse markedene. Her er service- og forbrukerjournalistikken sentral. Da Bjerke og Dyb gikk løs på risikosamfunnet, var det ikke minst Evelyn Dybs forskningsfelt – boligpolitikken – som ble koblet med medievitenskapens perspektiver. For ikke mange tiår siden var bolig et eget politikkområde, der en viktig hensikt var «å skaffe hele befolkningen sosialt forsvarlige boliger til en pris som stod i rimelig forhold til deres inntekter».²² Etter 1980-tallet har boligen blitt den største investeringen i enkeltmenneskers liv, og i et samfunn der de sosiale forskjellene øker, og formue (og arv) betyr mer og mer, også forbundet med flaks og risiko. Det har igjen ført til økende veiledningsjournalistikk på boligområdet, men der de mer grunnleggende politiske sidene ved systemet sjelden berøres.

Bjerke og Dyb kunne ikke vært mer forutseende – to år etter at boka var publisert, sprakk det tidlige 2000-talles bolig- og finansboble, og

22 <https://biblioteket.husbanken.no/arkiv/dok/Komp/Norsk%20boligpolitikk%20i%20forandring.pdf>, s. 22.

finanskrisen var et faktum – et definerende øyeblikk for alle som er opp-tatt av både risiko, politikk og presse. Det internasjonale økonomiske systemet holdt på å bryte sammen – og én årsak kunne sies å være at mange hadde forlest seg på medienes panegyriske boligdekning og tatt for mye risiko. I USA var deler av avisbransjen nærmest synonymt med eiendomsbransjens markedsavdeling, har journalisten Daniel Schecther hevdet.²³ Til gjengjeld hadde finanskrisens hovedårsak, ukulturen og den blinde risikoviljen hos mellommennene – den internasjonale finansbransjen – gått langt under medienes radar, inkludert mange av de mest fremtredende økonomijournalistene.

Like under og etter finanskrisens mest hektiske uker ble det fremholdt at krisen viste at den dominerende forestillingen om *markedet* som den beste måten å allokere ressurser på var motbevist. Denne diskusjonen forstummet relativt fort, og fokus ble dessuten flyttet til den påfølgende gjeldskrisen i Europa. Men for medieforskningen var spørsmålet reist: Hvilken rolle spilte mediene i å bidra til denne boblen og krisen? I Norge fikk Paul Bjerke og Birgitte Kjos Fonn forskningsmidler for å studere økonomijournalistikk som samfunnsfenomen. Det resulterte blant annet i artikkelen «A hidden theory in Financial Crisis journalism? The case of Norway»²⁴ og boka *Økonomijournalistikk. Perspektiver og metoder*²⁵.

I disse arbeidene beskrives og analyseres på forskjellige områder journalistikkens betydning for virkelighetsoppfatningene på økonomifeltet, fra finanskrisen via klimajournalistikken til arbeidslivsfeltet. Flere av undersøkelsene som er gjort eller referert i forbindelse med prosjektet, er med på å støtte opp under at også økonomidekningen preges av resirkulering av elitekilder og elitestandpunkter.

Birgitte Kjos Fonns kapittel i denne boka følger opp dette prosjektet, spesielt spørsmålet om det finnes en skjult teori i medienes økonomidekning – med andre ord den «nyliberalistiske» teorien om at mer eller mindre uregulerte markeder er beste måten å allokere ressurser på. Mens artikkelen om «hidden theory» tar for seg finanskrisen, er hennes kapittel i denne boka en studie av børskrakket i 1987 i de samme to norske avisene

23 Bjerke og Fonn 2016.

24 Bjerke og Fonn 2015.

25 Bjerke, Fonn og Strømme (Red.) 2016.

(*Aftenposten* og *Dagbladet*). Da finanskrisen fant sted, hadde både samfunn og presse levd med en deregulert og internasjonalsert økonomi i et kvart århundre, og skillelinjene mellom allmennmedier og økonomipresse var på flere måter blitt mindre åpenbare. I 1987 var imidlertid alt dette relativt nye fenomener i den norske offentligheten. Men var allmennmediene allerede da påvirket av den nye økonomipressen og den fremvoksende markedsideologien, i valget av tematikk, vinkler og kilder? spør forfatteren i kapittelet «Denne gangen er det annerledes. En studie av børskrakket i 1987 i to norske aviser».

Boligpolitikken har altså gått fra å subsidiere «folk flest» til å bli et sosialt anliggende. I takt med at markedet overtok styringen, måtte lønningene for dem som falt utenfor dette markedet, intensiveres. I sitt kapittel i denne boka viser **Evelyn Dyb** hvordan denne politikken er basert på en omdefinering av bostedsløse til «verdige trengende». Tidligere kunne denne gruppen bli kalt både omstreifere, løsgjengere, uteliggere og lasaroner, for å nevne noe. Som oftest hadde disse begrepene negative konnotasjoner, men kunne også være romantiserende. Begrepet bostedsløs er mer nøytralt, sier først og fremst at det er bolig mangelen til målgruppen og ikke levesettet deres som er problemet, og er med på å understreke at denne gruppen er mennesker med rett til hjelp. Men hva skjer når en ny gruppe bostedsløse melder sin ankomst, de fattige tilreisende, spør Dyb i kapittelet «Bostedsløse, uteliggere og tiggere – konstruksjon av 'verdige trengende' og 'de andre'»? De er ikke regnet som en del av populasjonen av bostedsløse her i landet, og kapittelet undersøker hvordan massemediene gjennom sin innramming er med på å opprettholde dette skillet mellom «oss» og «dem».

Paul Bjerke 70 år

Gjennomgangen av innholdet i denne boka, og de forgreiningene de har til relevante sider ved Paul Bjerkes arbeid, er ikke uttømmende. Ifølge forskningsdatabasen Cristin har jubilanten per dato skrevet 12 bøker og 38 artikler og bokkapitler. Her finnes så forskjellige ting som studier av spioner i pressen og festskrift han selv har vært med på å redigere. Vi er derfor fullt klar over at vi med en slik oversikt ganske sikkert har tapt

viktige ting av syne, og vi ser også en jublant som fortsetter å utvikle seg. Studien om kulturtidsskriftene som Bjerke gjorde sammen med Lars Halvorsen, var for eksempel et skritt på veien mot et nytt forskningsfelt som også har med medier og politikk å gjøre – men på en helt annen måte. Bøker er, som tidsskrifter, en del av mediefeltet. Det er også en del av mediefeltet som har en politikk – litteraturpolitikken. I 2020 kom boka *Logikker i strid* om den norske innkjøpsordningen for litteratur.²⁶ Nye ting er også under publisering, noe av det etter at 70-årsdagen er passert.

Paul Bjerke har gjennom mange år også bidratt til det norske forskerfellesskapet. Han var leder for Norsk medieforskerlag fra 2012 til 2014. Han har også sittet i styret i Norsk medieforskerlag, og han har vært en av lederne av arbeidsgruppa for journalistikkforskning ved den biannuale norske medieforskerkonferansen i åtte år, fra 2012 til 2020.

I 13 år, fram til begynnelsen av 2017, var han også fast spaltist i *Klassekampen*, med spalten «Pauli ord». Her skrev han om fagbevegelse, sosiale forskjeller, klimapolitikk, privatisering – for å nevne noe – og slo til både høyre og venstre. Da han sluttet, sa han til *Klassekampen* at hadde sett det som sin fremste oppgave å prøve å rokke ved «etablerte mainstream-oppfatninger»: «– Jeg har prøvd å gå løs på oppfatninger som har vært gjengs i både Arbeiderpartiet og Høyre, med full backing fra de store mediene. I slike spørsmål er det vanskelig å få til noen skikkelig offentlig debatt overhodet, og det har jeg søkt å utfordre», sa han.²⁷

Dette har vært Paul Bjerkes uttalte ambisjon som politikkforsker og debattant. Slik leser vi også hans mange bidrag til medieforskningen gjennom mer enn et kvart århundre.

Referanser

- Allern, S. & Bjerke, P. (2018). Papiravisens ni liv. *Nytt Norsk Tidsskrift* 2018, 35(3–4), 219–230.
- Bjerke, P. (2001). *Fortsatt partipresse? Norske avisers holdning til regjeringsskiftet i mars 2000*. Høgskulen i Volda.

²⁶ Halvorsen, Neple og Bjerke 2020.

²⁷ Kristjánsson 2017.

- Bjerke, P. (2009). *Refleks eller refleksjon? En sosiologisk analyse av journalistisk profesjonsmoral* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo.
- Bjerke, P. (2010). Samfunnsoppdraget – fra forpliktelse til rettighet. I S. Allern & J. Roppen (Red.), *Journalistikkens samfunnsoppdrag* (s. 68–91). IJ-forlaget.
- Bjerke, P. (2011). *Journalistikkens vekst – og fall? Om journalistisk profesjonsmakt*. IJ-forlaget.
- Bjerke, P. (2012). Kvalitet i journalistikk: Fellessakene som kinderegge. I S. Brurås (Red.), *Nyhetsvurderinger. På innsiden i fem redaksjoner* (s. 226–250). Cappelen Damm Høyskoleforlaget.
- Bjerke, P. & Fonn, B. K. (2015). A hidden theory in financial crisis journalism? The case of Norway. *Nordicom Review*, 36(2), 113–127. <https://doi.org/10.1515/nor-2015-0020>
- Bjerke P., Fonn, B. K. & Strømme, E. S. (Red.). (2016). *Økonomijournalistikk. Perspektiver og metoder*. Fagbokforlaget.
- Bjerke, P. & Fonn, B. K. (2016). Journalistikk i krise. I P. Bjerke, B. K. Fonn & E. S. Strømme (Red.), *Økonomijournalistikk. Perspektiver og metoder* (s. 85–102). Fagbokforlaget.
- Bjerke, P. (2017). Norway: Journalistic power limits media accountability. I *The European Handbook of Media Accountability* (s. 180–189). Routledge.
- Bjerke, P. & Fonn, B. K. (2019). Objektivitet og politikk. I P. Bjerke, B. K. Fonn & B. R. Mathisen (Red.), *Journalistikk, profesjon og endring* (s. 139–166). Orkana Akademisk.
- Bjerke, P., Flo, I. & Fonn, B. K. (2019). Er Helge Lurås journalist? En analyse av Resetts publiseringspraksis. I P. Bjerke, B. K. Fonn & B. R. Mathisen (Red.), *Journalistikk, profesjon og endring* (s. 265–287). Orkana Akademisk.
- Bjerke, P., Fonn, B. K. & Mathisen, B. R. (Red.). (2019). *Journalistikk, profesjon og endring*. Orkana Akademisk.
- Bjerke, P. & Halvorsen, L. J. (2018). *Kulturtidsskriftene: En analyse av kulturtidsskriftene i Norge*. Fagbokforlaget.
- Halvorsen, L. J. & Bjerke, P. (2019). All seats taken? Hyperlocal online media in strong print surroundings: The case of Norway. *Nordicom Review*, 40(2), 115–128. <https://doi.org/10.2478/nor-2019-0030>
- Halvorsen, L. J., Neple, A. & Bjerke, P. (2020). *Logikker i strid – kulturrådets virkemidler på litteraturfeltet*. Fagbokforlaget.
- Hovlid, E. L. & Bjerke, P. (2018). Strengere enn jussen? *Norsk medietidsskrift*, 25(1), 1–21. <https://doi.org/10.18261/issn.0805-9535-2018-01-02>
- Kristjánsson, M. (2017). *Siste Pauli ord er sagt etter 13 år i avisa* [intervju]. *Klassekampen* 28. januar 2017.